

ОРЗИҚУЛ ЭРГАШЕВ

Т Ў Й

ҲИКОЯЛАР

Тошкент
Ғафур Ғулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти
1983

www.ziyouz.com kutubxonasi

Тақризчи

МУРОД ХИДИРОВ

Ўз 2 Эргашев, Орзикул.

Э 74 Тўй: Ҳикоялар. —Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1983. — 56 б.

Еш ёзувчи Орзикул Эргашев ўзининг мазкур илк тўпламидаги ҳикояларида қишлоқ ҳаёти, қишлоқ кишиларининг ўзига хос урф-одатлари ва руҳий кечинмаларини ёрқин бўёқларда тасвирлашга интилган.

Улар сизга манзур бўлади, деган умиддамиз.

Эргашев, Орзикул. Свадьба: Рассказы.

Э 4702570200 — 212 Доп. 83
М352(04) — 83

Ўз 2

© Фафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1983 й.

КЕЛИНЧАК

У ёнида пахта тераётган қорачагина ўқувчи қиздан секин сўради:

— Ука, анави қиз ким бўлади, танимаяпман?

— Қайсиниси, янгамулло?

— Ҳў, қаддарозгинаси, қизил жакетлиси-чи, Шарифахон шу киши эмасми?

— Ҳа, шу киши. Сиз танийсизми, Шарифа опамлани?

— Эшитганман, — келинчак кулимсиради, — институтда ўқийдилар шекилли, пахтага чиқаришмабдими ҳали?

— Душанбадан бошлаб чиқаришаркан. Узимизнинг даштларни соғинибдилар. Эртага пахтага кетяптилар-у, бугун бу ерга чиқиб юрибдилар...

Қизча Шарифа опасини мақтай кетди. Унинг айтишича, бригаданинг ҳамма қизлари Шарифани яхши кўришаркан. «Шарифа опа билан юрсак, кўп пахта терамиз», деб ундан сира ажралишмас экан. Лекин бир қадам ҳам ортда қолмай, елиб-югуриб эгатдан баравар чиқишса ҳам, тарозида барибир унинг тергани тош босиб тураркан.

— Нега шунақа-я, опа? — деб сўрашса, Шарифа улар чиққан эгатларга ишора қилиб:

— Сингилжонлар, оёқ-қўллар баравар ишла-син-да,—деб куларкан. Қизчалар унга етиб юриш учун шошилиб, анча-мунча пахтани қолдириб кетишаркан-да.

...Бу мақтовлар келинчакка ёқмади. «Нима бўпти, — дерди у бу кичик суҳбатдоши билан хаёлан тортишиб, — мен ҳам шунақа эдим. Менинг ҳам орқамдан эргашиб юришарди. Ҳаммадан кўп терардим».

Келинчак анча орқада қолган эрига қараб қўйди. У қизчани гапга солиш учун эридан атайлаб ўзиб кетганди.

— Ўғил болалардан Салим акам шунақайдилар, у кишига ҳам ҳеч ким бас келолмасди...

Келинчак эрининг номини эшитиб, кулимсираб ҳамроҳига тикилди. Лекин эрини у қиз билан тенг кўриб гапирганидан гаши келаётганди. Қизча ҳам ниманидир эслаб қолди-ю, гапидан адашиб, қизариб кетаверди. Келинчак буни сезиб, гапни ҳазилга бурди.

— Салим акангизни мақтайсиз, қаранг, орқада қолиб кетдилар-ку?

У шундай деб, эрининг эгатига тушиб олди-да, унга қараб териб кета бошлади...

Улар этакларидаги пахтани ўлчатиб, хирмондан узоқлашдилар. Шунда келинчак эрининг қўлидан секин ушлаб тўхтатди-да:

— Шу ерда бир оз турайлик, — деди. Баланд бўйли, қора қош, ўйчан қиёфали йигит — Салимжон унга савол назари билан қаради.

— Шарифахон етиб келсинлар (кутганидек эри қизарди)... бирга термоқчиман у киши билан.

— Мен кетаверайми бўлмаса?

— Йўқ, нимага? Ҳаммамиз бирга, гаплашиб...

— Ихтиёрингиз...

Шарифа хирмон томондан бир тўп қизлар қуршовида келаётганди. Қизлар бири олиб, бири қўйиб уни саволга тутар, ҳазиллашишар, кулишишарди. Келинчак улардан кўз узмасди-ю, эрини ҳам зимдан кузатарди. Йигит ўзини бепарво тутишга уринса-да, барибир ноқулай аҳволга тушганини сиздириб қўяётганди.

Қизлар янги келин-куёв олдига яқинлашгач, кулгидан тўхташиб, одоб билан «ассалом, ассалом», деб ўтиб кетишди. Шарифа ҳам саломлашиб ўтаётганди, келинчак унга қараб юрди.

— Шарифахон, яхшимисиз? — деди у чиройли жилмайиб. Қиз у билан кўришди. Тўхтамай ўтиб кетаётганидан уялиб, қизарди.

«Чиройли экан», — кўнглидан ўтказди келинчак. Лекин дарҳол: «Барибир жуда озгин экан», деб қўйди.

Қизлар анча нарида бирпас қараб туришди-ю, кейин: «Сизгаям эгат олайликми, опа?» деди биттаси.

— Ҳаммамизга олақолинглар, — деди келинчак унга жавобан.

Салимжон қизлар олиб қўйган эгатларнинг бирига тушиб, тезда илдамлаб кетди...

Қизлар камгап бўлиб қолишганди. Келинчак бу ўнғайсизлик ўзи туфайли бўлаётганини сезиб, ўзини қувноқ, очиқ тутишга уринар, ўртадаги бегоналикни кўтармоқчи бўларди. Барибир гап қовушмади. Қизлар бирин-кетин илгарилаб кетишди. Келинчак Шарифа билан ёлғиз қолди.

— Ҳамма қизлар кириб чиқишди. Сиз бир келмайсиз ҳам, Шарифахон, — деб ўпкаланди келинчак.

— Узимама хижолатдаман, янгажон, — деди қиз. — Тўйингиз кунлари Тюменда эдим — қурилишда, у ёқдан келиб ҳар хил ташвишлар билан бўлиб... кейин ўқиш бошланди.

— Буёғи пахта, — кулди келинчак.

— Узр, янгажон, бораман, бормоқчиман энди.

Қиз ўқиши, ёзги таътил қандай ўтгани ҳақида; келинчак эса қишлоғи, ҳамқишлоқлари ҳақида гапириб берди. У ёқлар бу ердагидек захкаш бўлмагани учун пахта анча тез очилиб, тез тугаши, ўзи баҳслашиб пахта теришни яхши кўриши, мукофотлар олганини мақтаниб гапирди. У мақтанишни севмасди. Лекин бу қизнинг олдида негадир...

Шарифа кулимсираб, ора-сира синовчан қараб қўярди.

Келинчак эри билан бу қиз ўртасидаги гуллардан сал бўлса-да, хабардор эди. Ён қўшнисининг соддагина бир қизи билар-билмас оғзидан гуллаб қўйганди. Улар бир-бирларини севишиб юришаркан, кейин ота-оналар рози бўлмабдими ёки ўзларни аразлашиб қолишибдими, ишқилиб...

Келинчак ўша кечасиёқ гапни айлантириб келиб, эридан шу ҳақда сўради. Эри ҳам ёлғонлаб ўтирмади.

— Ҳа, бўлган эди, — деди оддийгина қилиб.

— Ҳозир қаерда?

— Ўқишда.

Шундан сўнг келинчакнинг кўнгли таскин

топди: «Ҳар ҳолда рўйрост гапирди, яшириб юрганлардан асрасин...»

Бугун эса шу қиз билан негадир гаплашгиси, у билан яқиндан танишиб, яна нималарнидир ойдинлаштириб олмоқчи эди.

У ҳозир суҳбатга эрини тортгиси келди:

— Салимжон ака, бунча илгарилаб кетдингиз, бирга-бирга юрсангиз бўлмайдимиз?— Кейин Шарифага юзланиб деди: — Бугун отдихлари эди. Уйда зеркиб ўтирасизми, менга теришасиз, деб қўймай олиб чиқдим.

— Узларинг жа гапга тушиб кетдинглар, халал бермайин деяпман-да.

Салимжон шундай деб кулди ва уларнинг рўпарасидан тушиб, тўрт қаторнинг ҳам пахтасини бир йўла териб кела бошлади.

Кейин учаласи ҳам тўлган этакларни ечиб қўйишиб, янгиларини боғлашди.

Энди йигит уларнинг ўртасидаги эгатга тушиб олди. Унинг чиройи анча очилган. Дам келинчакнинг, дам Шарифанинг қаторидаги пахтани юлқилаб, «қани, ҳа, тезроқ, ортида қолманглар», деб уларни қистар, ҳар хил латифалар айтиб кулдирар эди.

Баҳслашиб, ҳазил-ҳузул қилиб пахта тераётган бу ёшларга четдан қараган кишининг ҳаваси келарди. Четдан қараган кишига қизларнинг ҳар иккисига ҳам йигит бир хил муносабатда бўлаётгандек туюларди. Унинг қизил жакет ва шимли, оёғида спортчиларнинг енгил шиппагини кийиб олган қизга аллақандай дард билан, соғинч билан ўқтин-ўқтин қараб қўяётганини синчиклаб кузатган кишинга илғаб олиши мумкин эди. Буни йигитнинг ўнг томонидаги кўҳликкина келинчак

ҳам ўзига хос муғамбирона ҳушёрлик билан пайқай бошлади.

— Шарифахон, эртага пахтага жўнарканмишсизлар? — деди у.

— Ҳа, эртага. Сиз қаёқдан эшитдингиз? — дея қаддини ростлади қиз.

— Бу йил ҳам ўша жойга оборишармин? — гапга аралашди Салимжон.

— Ҳозирча аниқ эмас.

— Ўша жой қаер экан? — келинчак киноя аралаш сўради. Қиз айтди. «Ўша жой,— оғриниб ўйлади келинчак,— ким билсин, унинг орқасидан хабар олгани неча марта бор гандир. Оқшомлари ҳеч кимса танимайдиган бегона қишлоқда бемалол қўлтиқлашиб юришгандир».

У ўз қишлоғида кўрган ҳашарчиларни эслаб, бадани жимирлашиб кетди. Бир зумда ёнидаги шу самимий, очиққина қиз ҳам, эри ҳам кўзига хунук кўриниб кетди. Беихтиёр юзлари тундлашиб, қоғоғи солинди. Орқада қсла бошлади.

Лекин тезда ўзини қўлга олди.

«Хўш, нима бўпти, — деб ўзича муҳокама юрита бошлади. — Унга уйланмоқчи бўлган—юрган. Кейин ажралишган. Булар ҳаммаси илгари бўлган—унда эрим мени танимасди. Энди у меники, бошқанинг ҳаққи йўқ. У мендан бошқани демайдиам энди. Нега беҳудага хафа бўлишим керак». Шуларни ўйлаб у бир оз тинчланди, чиройи очилди.

— Салимжон ака!

Шарифа билан сал олдинда оҳиста гаплашиб бораётган эри қаддини ростлаб, унга ўгирилди.

— Юринг, этакларимизни бўшатиб келайлик.

— Нега энди, ҳали тўлмади-ку! Нар и борса саккиз, ўн килодан пахта бор бунда ҳали. Биз Шарифа иккимиз ўн беш килосиз этак бўшатмасдик. Шундайми, Шарифахон?

— Кам-камдан бўшатаверса, иш унмайди-да, — изох берган бўлди қиз.

— Менинг одатим бошқача эди — пахта сал кўпайса теролмай қолардим, — деди келинчак бир аҳволга тушиб. Кейин этагини елкасига осди-да, орқага қараб кетди.

У боя ечиб қўйган этакка пахтасини тўқди. У ер, бу ерга тушган пахталарни битталаб териб, хас-чўпдан тозалади. Кейин эринчоқлик билан пахтасининг устига ўтирди-да, атрофни кузатди. Дам олиш куни бўлгани учун бугун теримчилар кўпайиб қолганди. Бу одамларнинг кўпини ҳозирча танормади. Эндигина бир неча қиз ва аёллар билан танишиб олишга улгурди, холос. Ҳали ҳаммаси билан чиқишиб, опа-сингил бўлиб кетади-ку, фақат бир-икки ой ўтсин. Ҳозирча унга энг яқин одам — Салимжон акаси...

У эри томонга тикилди. Салимжон ҳам, ёнидаги қиз ҳам бош кўтармасди. Шу пайт уни, «нега ўтирибсан, борсанг-чи», деб биров туртгандек, ўрнидан сапчиб турди. Эгатининг пахтаси терилмаган жойига етиб келиб, тез-тез этагини боғлай бошлади. Салимжон билан Шарифа бу ердан ҳам анча илгарилаб кетишганди: келинчак беихтиёр эрининг бояги гапини эслади: «Биз Шарифа иккимиз ўн беш килосиз этак бўшатмасдик».

«Ҳа, демак, улар доимо бирга пахта теришган, — хаёлига келган бу гапдан у яна

бўшашиб кетди. — Худди шунақа шивир-шивир қилиб, атрофдагиларга парво ҳам қилмай... Ҳатто мана шу майдонда, мана шу ерларда ҳам... Анови толзор, тутзорларда беки-тиқча сайрлар қилишган. Буни кўпчилик, мана шу одамлар ҳам билган, кўрган, гап қилган... Анови қизчалар, йигитчалар уларга пинҳона ҳавас қилишган. Улар ҳозир мен ҳақимда нималарни ўйлашаётганикин? Шундай бўлишига худди мен сабабчидай, мени ёмон кўриб юришгандир, балки. Ҳозирги аҳволимдан анови келинчаклар роса кулишаётган бўлса-чи? «Ўл бу кунингдан! Кўзинг кўрми, қулоғинг карми, ҳеч балони сезмаяпсанми!» деб масхара қилаётган бўлишса-чи?» Шуларни ўйлар экан, унинг аъзойи баданидан ўт чиқиб бораверди. Юрагида қизғониш, рашк ҳисси ғалаёнга келди. Эгатидаги опоқ очилиб ётган пахталарни нари-бери юлқилаб, уларга етиб олди. Шарифа қанақадир ўқиган китоби ҳақида гапириб борар, Салимжон диққат билан тингларди. Китобда бир ожиза қиз ҳақида ҳикоя қилинаркан. У ўта зийрак, ақлли ҳамда чиройли экан. Докторлар унга, агар қуёшни кўрсанг, кўзингни даволаш мумкин, деб айтишибди. У, «қуёшни кўряпман», деб одамларни ишонтирармиш.

Келинчак Шарифанинг ҳикоясига қулоқ тутиб, беихтиёр ҳамқишлоғи Маъсумани эслади. У ҳам ожиза эди. Қизиқ, қуёшни кўрармиди у? Маъсумани роса қаратишди: табиб қолмади, райондаги, областдаги докторлар қолмади, ҳаммасига кўрсатишди. Лекин наф кўрмади.

Маслаҳатчи ҳам кўп: бировлар: «Тошкентга олиб боринглар», деди. Бошқалар: «Ано-

ви Куйбишев томонларда яхши кўз дўхтирлар бўлармиш, ўша ёққа элтинглар, шўрликни қийнаб юрмай», деди. Бироқ Маъсуманинг ўзи кўнмади: «Ая, ака, овора бўлманглар, барибир фойдасиз. Дўхтирлар айтяпти-ку, бу туғма, давоси йўқ, деб. У ёқда ҳам барибир шу гап-да», депти. Ақлли қиз-да, ёлғиз онаси билан акасининг бундан ортигига қўли етмаслигини тушунади.

У энди Маъсуманинг акаси Маматжон ҳақида ўйлай бошлади. Тўй бўлиб келганидан бери девор-дармиён қўшни бўлган бу йигитни негадир сира эсламабди. Йўқ, айтгандай, эслаганди, анови кун оқшом. Яъни, эрини: «Илгари ҳеч севганмисиз?» деб «сўроқ» қилган оқшом. Мабодо эри: «Сиз ўзингиз-чи?» деб қолса: «Мен хушламасдим-у, лекин доим кетимдан эргашиб юрарди», деб шу йигитни айтмоқчи эди.

Эри сўрамади. Ўзи ҳам айтмади, тилини тийди. Эркак кишининг рашки ёмон бўлади, дейишади. Нима керак, кўнглига гулгула солиб. Орада ҳеч гап бўлмаган, сўз бермаган. Фақат унинг ўзи... уям бечора бирор марта очикроқ бир гап айтолмаганди...

Маматжон нуқул унга кўмаклашиб юрарди, пахтасини тарозига олиб чиқиб берар, кечқурунлари ўт ўришар, баъзан уни эшагига ортиб, уйга ҳам элтиб берарди.

Бир куни улар анҳор бўйидан ўт ўришди. Маматжон ялпиздан боғлиқ ясаб, икки боғ қилиб ўтларни боғлади. Кейин сув бўйига тушиб ювиниб келди-да, қизнинг рўпарасига—ўтнинг устига ўтирди. Қиз ажабланиб: «Ҳа, кетмаймизми? — деди. Маматжон ерда ётган ўроғини қўлга олиб, бир зум ер чизиб

турди-да, кейин бошини кўтариб: — Манзура, ўтир», деди оҳиста. Манзура иккинчи боғ ўтнинг устига итоаткор ўтирганини ўзи сезмай қолди. Олисда қуёш қизариб ботиб борарди. Қиз бир нуқтага тикилганча анча кутди. Бир маҳал бошини кўтариб қараса, Маматжон қуёшга термилиб турибди. Уроқ тутган бармоқлари титраяпти. Қизнинг ингичка қошлари чимирилди. «Кетдик», деб ўрнидан турди. Йигит шундагина саросимада унинг тикмачоқ билагидан ушлаб олди, лекин дарров қўйиб юборди.

— Манзура, бирпас, бирпасгина ўтирайлик, — деб ялина бошлади. Қиз индамай жўнаб кетди. Шундан сўнг Маматжон баттар журъатсиз бўлиб қолди. Фақат Салимжондан совчи борган куннинг эртасига синглиси Маъсума орқали унга хат берди. Хатни гўё Маматжон эмас, жуда ўктам, чўрткесар, бурро йигит ёзгандай эди. Манзура ҳайрон қолди. Қувонди ҳам. Бироқ кечаги совчилар илиқ жавоб билан қайтишгани учун унинг назарида вақт ўтган эди. (Тўғриси — онаси кўрсатган сурат, унинг таг-туглик қудалар ҳақидаги гаплари қизнинг кўнглида илиқ бир туйғу уйғотган, у шу туйғудан кечишни унчалик истамаганди).

— ...Янгажон, юринг этакларимизни бўшатиб келамиз, — бу Шарифанинг овози эди.

Келинчак бошини кўтариб, этакларини елкаларига осиб олган Шарифа билан Салимжонни кўрди.

— Ҳали оз-ку, нимасини бўшатади янгангиз, — деб қолди Салимжон.

Келинчакнинг бармоқлари этак боғичини ушлаганча, беихтиёр тўхтади. Дарҳақиқат,

унинг пахтаси жуда оз эди. У: «Майли, бора-веринглар, мен янгигина бўшатиб келувдим, пича терай», деб аламини ютиб қолаверди.

Кейин ҳеч ёққа қарамай, ҳеч нарсани ўйламай, тез-тез тера бошлади. Улар ҳаяллаб кетишди. Келинчакнинг сабри туғаб, ниҳоят орқасига қаради. Қаради-ю, йиғлаб юборишига сал қолди: Шарифа унинг эгатиға тушиб, ундаги чала қолган пахталарни тераётганди. Салимжон бўлса қизнинг ёнида тик туриб, алланарсаларни гапирар, ҳар замонда эгилиб терарди-ю, ҳовучи тўлгач, Шарифанинг этагиға ташларди...

Шарифа тушдан кейин ҳам улар билан икки соатча бирга юрди-да, кейин, бугун шаҳарға етиб олишим керак, деб уйига жўнади. У кетиб, Салимжон хомуш тортиб қолди.

Келинчак шу кунгача унинг бугунгидақа очилиб-сочилиб юрганини кўрмаганди. Йигитнинг доим жиддий, ўйчан юриши, кам гапиришини табиатан шунақа экан, деб ўйлар, ҳатто бу унга ёқарди ҳам.

Бугун улар учаласи бирга юришди. Лекин келинчак улардан ажралиб қолаверди. Атайлаб эмас, ўз-ўзидан...

Гоҳида унинг бор-йўқлигини, унинг кимлигини ҳам унутиб қўйишиб, «ўз гапларини» гапириб кетишади.

Бундан баъзан келинчакнинг ори келиб, қизариб-бўзариб кетаверса, баъзан уларнинг олдида ўзини ортиқча, бегонадек ҳис қилиб қоларди.

...Келин-куёв кечқурун бирга-бирга қайтишарди. Иккови ҳам хомуш. Бир-бирига қараёлмайди.

Қуёш қизариб, улар бораётган тик қишлоқ

йўлининг охиридаги толлар орқасига бота бошлади. Унга тикилиб, келинчакнинг кўзларига ёш қуйилиб келди...

У бугун биринчи бор ўз қишлоғини қаттиқ кўмсади. Ота-онасини, қўшниси Маъсумани... Маматжонни эслади... Ҳозир эса, анови студент қиз ҳикоя қилгани — ожиза бўла туриб, қуёшни кўра олган қиз ёдига тушган эди.

ТУЙ ОҚШОМИДА

Куёвнавкарларнинг бспарда қийқириб ер тепинишларию отарчиларнинг зўриқиб бақирришларидан ҳаловатсизланган қишлоқ ниҳоят тинчиди. Келин кетди.

Кўп ўтмай хонадонлардаги чироқлар бирин-кетин ўчиб, кўчалар қоронғиликда қолди. Бу пайтда энди унча олис бўлмаган қўшни қишлоқдан чилдирманинг така-туми, тўй ғовури эшитила бошлаган, қиз узатган қишлоқ эса, бу овозларга мунғайибгина қулоқ тутиб, маъюс сукутга чўмган эди.

...Қоронғи қишлоқдан чиқиб келган йнгит, икки томонида қатор шамшодлар саф тортган йўл бошида бир зум тўхтади. Сигарета ёқиб олди-ю, истар-истамас яна йўлга тушди.

Олдинда, у ҳозир юриб бораётган йўл сўнгидаги қишлоқда атрофи баланд деворлар билан ўралган ҳашаматли бир ҳовлида тўй бўляпти. Ҳотамтойлик билан кенг-мўл қурилган тўй столларида деярли бўш жой қолмаган. Базм авжида. Куй, қўшиқлар, шўхчан байту ғазал, қутловлар кўтаринки. Ҳамма хурсанд. Тўйхона тўлқинланади.

Ҳовли тўридаги кўндаланг столда базм ҳайъати — келин-куёв, уларнинг дўсту дугоналари... Куёв — дўпписи остидан сочлари

кўпириб чиққан, оқиш, тўлагина юзли йигит— анча шўх, очиққиннага ўхшайди: тез-тез ёнбошидаги йигитларга алланималар деб қўяди. Йигитлар оғизларини тўсиб кулишадди. Куёв қадаҳини яширинча дўстлари билан уриштириб олади-да, шипшийди: «Қани, ҳа, олинглар», кейин келинга ўгирилади. Юзини тўсган ҳарир пардани сал кўтариб унга нимадир дейди, қўлига қадаҳ тутқзади, ўз қадаҳи билан секин уриштириб қўяди: «Олинг!» Келин билинар-билинемас «хўп» дегандек бош силкийди-да, бир оз пайсаллаб уни лабига олиб боради. Куёв келиннинг столга қайтиб қўйган қадаҳига қараб норози бош чайқайди. Ўз ароғини бир қултумда ичиб, бўш қадаҳни столга тақ этиб қўяди. Яна хиёл энгашиб, у билан ҳазиллашган бўлади. Сўнгра жўралари билан ҳам... Куёв хурсанд, куёвжўралар, келиннинг дугоналари ҳам... келин ҳам албатта хурсанд бўлиши керак! Ахир, ҳар кун тўй, ҳар уй тўйхона эмас. Бунақа кечалар умрда бир бўлади...

Уни дугонаси туртди: «Туринглар!»

Келин-куёв ўрнидан қўзғалиб, сал бош эгиб туришди. Миқти гавдали, жингалак соч, кўзлари қаттиққина бир йигит сўзамоллик билан дона-дона гапира бошлади:

—Қаршимизда гуноҳқорона бош эгиб туришган мана бу икки ёшга бир қаранг-а, улар шу пайтгача турли хилватгоҳларда пинҳона учрашиб, ошиқ-маъшуқ бўлиб юришган. Аҳду паймонлар қилишган.

Ким билсин, улар кун кеча худди шу пайтлар ҳаммадан бекитиқча, анови Чоржўй бўйларида учрашишган бўлса ажаб эмас. Лекин мана бугун бизнинг қаршимизда бош эгишган

Улар кўпчилик олдида биринчи марта шундай ёнма-ён туришганидан балки ийманишаётгандир.

Бошингизни кўтаринг, азизларим! Бугун сизлар келин-куёв номини олдингизлар, мен истардимки, келаси йил худди шу маҳаллар Ҳасан-Ҳусан ёки Фотима-Зухра фарзандлар кўриб, ота-она номини олингизлар...

Йигит қарсақлар билан олқишланди. Келин-куёвлар ўтиришди. Хонандалар қўшиқ бошлашди.

Шу пайт тўйхонага баланд бўйли, қотма, қорачадан келган бир йигит кирди. Уни судрагудек қилишиб келин-куёвга яқинроқ столлардан бирига ўтқазди. Йигит қизаринқираб ён-веридагилар билан бош ирғаб сўрашган бўлди. Бир оз ўтириб атрофни, ҳовли айлантириб урилган гилам ва палакларни кўздан кечира бошлади. Ниҳоят, палаклардан биридаги никоҳ рамзи — қўш узук, узуклар ўртасидан униб чиққан гулни кўрди. Кейин бир-бирига талпиниб турган каптарлар тасвирига кўзи тушди. Уларга бир зум тикилиб қолди. Назарида улар ўз-ўзидан жонлангандек бўлди... Ана фируза осмон. Баландда, жуда баландда каптарлар учяпти, ана улар бир-бирига яқинлашиб қолди... Йигит кўзини палакдан олди. Бироқ сал ўтмай, беихтиёр яна каптарларга тикилди, улар яна жонланди... Йигит энди нигоҳини пастроққа қаратди. Ана улар... ҳарир пардали келинчак... дўппили, зар тўнли, хушбичим, бахтиёр йигит—куёв.

Уринларидан туришди. Нега? Ҳа, айтмоқчи, биров табриклайди шекилли... Қим экан у? Э-ҳа, Баҳри «шоир»-ку! У гапирмаса ётиб

уйқуси келмас. Ҳозир ҳойнаҳой «Куй, ғазал... оҳ!...» деб монолог бошлайди. Йўқ, аввал эълон қилади: «Ҳурматли ўртоқлар, мен сизларга улуғ шоиримиз Алишер Навоийнинг классический ғазалларидан бирини айтиб бераман», дейди. Ана, эълон қилди. Энди музыка сўрайди. Ҳа, эсидан чиқармабди, ҳатто, «огирроқ куй бўлсин», деяпти. Талаби тўғри-да, Навоий ғазалига энгили тўғри келарканми!?

—...Ҳов, мулла йигит, мундоқ очилиб ўтирсанг-чи, бунча ўй суриб кетдинг.

Йигит бўйинбоғини бемалол бўшатиб, ёқаларини очиб олган, ҳадеб бўйин, юзларидаги терни рўмолча билан артаётган рўпара-сидаги семиз кишига хижолатли тикилди:

— Кечирасиз, амаки,.. қани, овқатга қараб ўтиринг.

— Бизлар оляпмиз, сизди мазангиз йўқ, йигит. Ётсирамай еб-ичиб ўтириш керак. Тўйга нима учун келгансан. Қани, ушла буни.

Йигит ўзига узатилган ароқни олди-да, сочлари оқариб қолган, юзлари семизликдан, ичкиликдан жигарранг тусга кирган кишига кулимсираб тикилди: «Тўйга еб-ичгани келамиз, мулла ака!»

—Қани олсанг-чи, кутяпмиз! Ҳа, балли, мана закуска.

Шу пайт ҳар-ҳар ердан қарсак овозлари эшитилди. Баҳри шоир: «Азизим, дунёга бевақт келибмиз», деб «ғазал»ни тугатганди.

— Локин, мулла йигит, Навоий ҳам шеърни зап қотирган экан-да. Локин бу бола ҳам талант экан, настояший талант. Боплади.

— Ҳа, бу йигит Навоийни ҳамиша боплайди,—деди йигит огир. У яна хаёлчан бўлиб қолганди.

Йигит келин-куёвга кўзи тушиб ҳайрон бўлди: яна ўринларидан туришибди. Энди ким гапираркин? Бунчаям кўп, мажлис қилиб юборишади ўзи. Ие, ким деди? Унинг номини айтдимиз? Нега у гапиради? Нима деб гапиради. Бу одам қизиқми ўзи. Ёки чиқиб кетсами? Энди қаёққа чиқиб кетарди... Ҳамма унга қараяпти. Қарсак чалишяпти! Мана, раислик қилувчи унинг устига бостириб келяпти. Артистларнинг торини ҳам сўраб олдимиз? Нима, қўшиқ айттирмақчимиз унга?! Шу кўргилик ҳам бормиди энди?

Эҳ, асти нима қиларди келиб. Уйда тинчгина ётувди.

Майли, анови радиокарнайларнинг бақир-чақирини уни тонггача ухлатмасин эди. Бир кеча минг кеча эмас, чидаш мумкин эди.

Ошиқ-маъшуқлик ҳақидаги ваъзларни жимгина тинглаб, кўра-билиб туриб алдамчилик қилаётганлар устидан ҳузур қилиб мириқиб кулиб ётавериши мумкин эди-ку. У бўлса карнайларга қулоқ тута-тута шунча йўлдан келибди.

Тўйхона олдида яқинлашиб қолгандагина бирдан ҳушёр тортди. Орқасига қайтмоқчи бўлди, бироқ вақт ўтган эди. Одамлар кўриб қолиб, уни қўярда-қўймай ичкарига судрашди. Мана энди қўшиқ айттиришмоқчи.

Йигит торни кўтариб гангиб-гарангсиган ҳолда ўртага чиқди. Бир бола унга микрофон тутди.

— Шўх-шўхидан бўлсин, Камолжон!.. — ҳар томондан талаб қилишарди ундан.

«Шўх-шўхидан... қайси бирини айтсам экан?» У торни созлаган бўлиб, анча муддат тиринглатиб турди. «Шўх-шўхидан...» Унинг

хаёлида шу сўз чарх урар, лекин биронта куйни эслай олмасди. Ниҳоят, тор тилга кирди. Йигит ҳушёр тортиб ўйлади: «Муножот»-ку, бу...»

Торлар энди баландроқ пардада чертила бошлади. Баланд, оқ тунукали том ва шамшодга ўрнатилган карнайлар унинг нозик ҳазин садоларини қишлоқ узра тарата бошлади. Қўшиқ бошланди:

«Кеча келгумдур дебон, ул сарви гулру келмади,
Кўзларимга кеча тонг отгунча уйқу келмади».

Тўйхона жимжит бўлиб қолди. Йўқ, тўйхона унчалик тинчимаган, анча-мунча ширакайф бўлиб қолган кишилар ўзаро гурунги қилишар, ҳар-ҳар ердан кулги кўтарилиб турар, «Ҳа, дўст!» деган овозлар эшитилиб қолар, лекин йигит буларни эшитмасди. Тўйхона унинг учун жимжит бўлиб қолганди, тўғрироғи, бу ер тўйхона эмас: оддий ҳовли, ҳовлияммас, қишлоқ чеккасидаги кимсасиз яланглиқ эди. У шу ерда туриб ёлғиз ўзи қўшиқ айтяпти. Унинг қўшиғи қишлоқ узра оҳиста таралиб, кейин сокин далалар оша Чоржўй бўйларига ҳам етиб боряпти.

...Ана, Чоржўй шовиллаб оқяпти, у сой бўйида, баланд толлар кўланкасида осмонга тикилганича чалқанча ётибди. Ёнида оппоқ ҳарир кўйлак кийган, келинчаклардек тўр ёпинган қиз ўтирибди. Қиз нозик бармоқлари билан йигитнинг сочини тарайди. Меҳр билан кўзларига тикилади, алланималар деб шивирлайди...

Қўшиқ тугади... Қарсақлар, олқишлар... яна талаблар...

Тор тилга кирди. Яна позик, ҳазин, дилбар наво... ва қўшиқ бошланди:

«Сумбулаё, сумбула, ўраб олай гул билан...»

Ўртага бир йигит ва қиз тушиб бир-бирига им қоқиб, рақс бошлади. Камол уларга бепарво куйларди.

«Сумбулаё, сумбула, ўраб олай гул билан...
Мани кўнглим сен билан, сен кетарсан ким билан,
Қадамингда гуллар очилсин.
Самарқандда ўт ёқсам, Дархондадур тутуни,
Бу дунёда бормикин, юрак-бағри бутуни».

Қўшиқчининг кўзларида ёш йилтиради. Овозига билинар-билинемас титроқ кирди.

Атрофдагилар: «Яшанг!», «Қам бўлманг!», «Дўст!» деб уни олқишлар, қўшиқчи уларни эшитмас, уларни кўрмас, кўз олдида кўкда потирлаб учаётган жонсарақ каптар.

«Сумбулаё, сумбула, ўраб олай гул билан,
Мани кўнглим сен билан, сен кетарсан ким билан».

Йигит беихтиёр сўнгги мисраларни такрор-такрор қайтарар, кўз ёшлари озгин юзларидан оқиб, кўксига, тор пардаларига томчиларди.

«Мани кўнглим сен билан, сен кетарсан ким билан
Қадамингни гулга ўрайман...»

Қўшиқчи йигит куйлар... илтижо қилар, ёлворар... оломон уни шодон, мастона қийқириқлар билан олқишлар эди.

БОЛАЛИГИМ КЎЧАЛАРИДА

Туркум

П О Я Н Д О З

Август охирлаяпти. Ҳадемай тўй мавсуми бошланади. Тўй ажойиб нарса-да. Айниқса никоҳ тўйлари... Қишлоқда ўтган ҳар бир тўйдан кейин тезроқ улғайгим келиб қолади. (Тўғриси, ҳамма болалар ҳам шунақа, фақат бир-биримизга айтишга уяламиз.) Ширин хаёлларим мени ўз-ўзидан келажакка етаклайди.

...Машиналардан тушиб, тўйхонага қараб юрамиз. Мен куёвжўраларим қуршовидаман. Улардан бири жўрттага: «Хўв терак, ғўдаймай, ҳам бўлсанг-чи!» деб биқинимга туртади. Унга хўмраяман. Бошимни эгиб, тиззамни букиб юраверганимдан терлаб кетганман. (Бўйинг узун бўлса ҳам азоб экан).

Бизлар кенг ҳовлини эгаллаган стол-стулларга ўтирамиз. Студент ошналарим торларини тиринглатиб қўшиқ бошлашади.

Аввал шира-шарбат, кейин ош тортилади. Менга алоҳида товоқда «куёв ҳақи» келади: бир ликопчада пиширилган гўшт. Уни икки ёнимда ўтирган дўстларим Қарим билан Тўйчи баҳам кўради. Гўштга унча хушим йўқ, аммо уларнинг жон-дили.

Дастурхонга фотиҳа ўқилгач, бир оқсоқол тугунча кўтариб олдимга келади:

-- Қани, куёвтўра, бир турсинлар!..

Менга дўппи, беқасам тўн кийгизишади.

Белимга шойи қийиқча боғлашади. Мен бўйдоқ тенгқурларим, атрофдаги қора-қура болакайларнинг ҳавасманд нигоҳларини туйиб, бир оз қизарган, бошимни сал эгган ҳолда ўртоқларим қуршовида келиннинг уйи томон йўл оламан. Икки ёнбошимда Қарим билан Тўйчи. Қарим қулоғимга шипшийдди:

— Бохабар бўлгин-а, оёғингни бостириб кўйма тагин. Пойла-аб туриб, ўнг оёғини гарчча...

Қарим уйланган-да, билади. (У оилада ёлғиз ўғил — эрта уйлантиришади).

Келиннинг дарвозасида бизни шу қишлоқ йигитлари ёвқараш билан кутиб олишади. Тўхтаймиз. Бир қария қўлида пояндоз билан чиқиб: «Қани, келинлар», дейди. Икки томондан икки йигит чиқиб катта қийиқчадекина келадиган пояндознинг икки тарафидан тутди. Пояндоз келиннинг кўйлаклари қийқимларидан қураб тикилган. Мен унга ўнг оёғимни босиб, ҳатлаб ўтишим керак. Кейин икки томон йигитлари уни тортишиб кетишади. Мен ўларга эътиборсиз, келин турган хонага равона бўламан. Қарим билан Тўйчи ҳамон икки ёнимда. Улар мени эшик олдигача етаклаб келишади-да, кейин димиқиб кетган, атир, тер ҳиди анқиган, деворларига ранг-баранг кашталар урилган хонадаги ғужғон аёлларга топширишади. Сўнгра устимдан жаранглатиб сочқи сочишади. Аёллар ялт-юлт қилиб, гиламга тушган тангалар устида ёш болалардек тортишиб кетишади. Кейин мени қуршаб олиб, тўрдаги чимилдиқ томонга етаклашади. Чимилдиқда тиллақош тақиб, юзини ҳарир рўмол билан тўсган келинчак туради. Юзи кўриңмайди. Айтишларича, бизга катта кўзгу

кўрсатишаркан. Мен уни, у мени кўзгуда кўрарканмиз. Аслида-ку, биз аввалдан кўришиб юрган бўламиз. Чунки, аҳд қилганман—севиб уйланаман. Мана, акам янгамга уйланди-ю, ҳалигача сал кайф қилиб қолса, армиядаги бир қизни қўмсаб йиғлайди.

Чимилдиқда келинчакнинг бармоғига узук тақаётганимда, чинчалоғимда унга бол ялтаётганимда, уни кўзгуда кўриб, кўз қисиб ҳазиллашаётган чоғимда ташқарида дўстларим қора терга тушишиб, пояндоз тортишаётган бўлади.

Пояндозни албатта улар олиб чиқиши керак. Тайинлаб қўйганман, олмай кўришсинчи...

...Уша пайтларда ҳам пояндоз тортишда бизнинг қишлоқдагиларга тенг келадигани бўлмайди. Чунки, биз—яъни ҳозирги ўн ёш атрофидаги болалар шунга аҳд қилганмиз.

Умуман, биз болаларнинг никоҳ тўйларига қизиқшимиз, уни зориқиб кутишимизнинг ҳам асосий сабабларидан бири мана шу пояндоз тортиш. Бошқа нарса билан унча ишимиз йўқ. Пойлаб турамиз: тезроқ ош ейилса, куёвга тўн кийгазилса, у тезроқ пояндоздан ҳатлаб ўтса. Қизиги шунда бошланади. Пояндознинг бир учини биз тарафдан албатта Ботир ака ушлайди. У баланд бўйли, қорача, бақувват йигит. Касби тракторчи. Ишонганимиз шу киши, Ботир ака бор жойда—кўнглимиз тўқ.

Бизлар пояндоз тортишаётганларнинг атрофини гир айланиб: «Ҳа, Ботир ака! Ҳа, Собир ака! Содик ака, тортинг! Темур ака, бўшашманг!» деб бақириб чопаверамиз. Узимиз ҳам қўшилиб кетгимиз келади-ю, эҳ-ҳе,

қаёқда, уларнинг дамига йўлаб бўлмайди. Биздан сал каттароқ Долибек кириб, шу заҳоти қочиб чиққанди бир сафар. Эртаси куни қўлини кўрсак, беш бармоғи ҳам қийилиб, қорайиб кетибди.

Пояндоз тортишда баъзи бировлар пичоқ ишлатади — яъни тортишга чоғи келмагач, кесиб олмоқчи бўлади. Бу, номардлик, ундан кейин жуда хавфли, бировнинг қўлига тегиб кетса борми?!

Шунақаларни Ботир ака сезиб қолса, шартта даврадан суғуриб чиқади-да, индамай (у сира сўкинмайди) икки-уч шапалоқлаб юборади. Кейин жаҳл билан яна даврага кириб кетади. Сал ўтмай, ҳаммани доғда қолдириб, пояндозни тортиб чиқади-да, уни дўстларига, болаларга ҳам оз-оздан кесиб, улашиб беради. Биз уни авайлаб (нийат қилиб) сақлаб қўямиз. Ботир ака ана шунақа йигит. Ҳаммамиз унга ўхшашни ҳавас қиламиз. Мен доим: «Катта бўлсам, Ботир аканинг қўлини оламан», деб болаларга мақтаниб юраман.

— Сенга йўл бўлсин. Қамишдай қилтириқсан-у, қуруқ бўй билан нима қилардинг? — деб устимдан кулишади. Мен бўлсам: «Ҳали кўрасанлар. Барибир ботирларинг ўзим бўламан», деб қўяман ўзимча.

...Август охирляпти. Ҳадемай тўйлар бошланади. Бизникида ҳам тўй тараддуди. Опамни шаҳарга узатяпмиз. Пояндоз тортиш зўр бўлса керак. Шаҳарликлар ҳам жуда уста бўлади, дейишади.

...Тўй куни аксарият пояндоз тортадиган йигитлар негадир кўринмади. Ҳаммамиз ҳайрон. Баланд-баланд бўйли, белларига энли камар боғлаб олган, башанг кийинган ша-

ҳарлик куёвнавкарларни кўриб, юрагимизни ваҳм босади. Булар билан ким тортишади— шарманда бўламиз чоғи?

Лекин куёвни дарвозамиз томон олиб боришаётганда пояндозчи акаларимиз йиғилиб келиб қолишди. «Ур-ра» деб бақириб юбордик қувонганимиздан. Бироқ Ботир ака кўринмади. Шундан кўнглимиз андак хижил. «Кеп қолар», деб ҳар томонга аланглаймиз...

Пояндознинг бир учини куёв тарафдан полвонсифат, қўнғизмўйлов бир йигит ушлади. Бизлардан Содиқ ака. У киши ҳам анча чаптаст. Лекин Ботир аканинг ўзи бўлгани дуруст эди. Эҳ, қаёқда юрган экан-а? Шунақа пайтда келмай қоладими?.. Онасини бетоб дейишаётувди, касалхонага кетганми? Ўзининг тоби қочиб қолдимми? Ким билсин, ҳар каллада, ҳар хаёл...

Куёв пояндоздан ҳатлаб ўтди.

— Ҳа-ҳувв!..

Шаҳарлик полвон қаттиқ наъра билан пояндозни силтаб тортди. Содиқ ака учиб бориб, унинг кўкрагига урилди. Кейин чўккалаб қолди. Кўз очиб юмгунча полвон уни судраб кетди. Ҳаммамизнинг эсхонамиз чиқиб, ҳангу манг бўлиб қолдик. Хайрият, Содиқ ака қўйиб юбормади. Бу орада икки томоннинг йигитлари ҳам пояндозга бориб ёпишишди. Шундагина енгил тортдик.

Шаҳарликларни уста деганларича бор экан. Улар бараварига «Торт! Ҳа, торт!» деб, бизникиларни анча ергача судраб боришадида, сўнг бирор девор ёки дарахтни мўлжаллаб, тўсатдан орқага итариб қолишади. Деворга ёки дарахтга зарб билан урилган йигитлар, чидаш беролмай даврадан чиқиб кетиша-

ди. Қайта киришга анчагача юраги дов беролмай туради-да, кейин четда туришга уялибми ё қизиқибми, яна тортишувга қўшилиб кетади. Барибир бизникиларнинг сафи сийрак-лаша борди. Бори ҳам ҳар ёқдан, ҳар бири ўзича тортар, бу эса эртақдаги чўртанбалиқ, оққуш ва қисқичбақанинг арава тортишига ўхшаб кетарди.

Ботир ака бўлганда бунақа қилмасди. У бошида бетартиб тортишаётган ҳамроҳларини аста-аста имлаб, ўз ёнига ўтказаверарди. Ҳамма бир томонга ўтиб, куч бир ерда тўплангач, «бошладик», дерди секингина.

Беш-олти азамат йигит кучли ҳайқириқ билан олатасир тортишиб кетишар, рақиблар тоб беролмай, йўл-йўлакай тутдай тўкилиб қолаверарди. Охирги рақибнинг қўли узилдими, бошқалари орқадан етиб келишга улгурмай бизникилар ҳам пояндозни қўйиб юборади. Ботир ака уни яловдек баланд кўтариб, даврадан отилиб чиқади. Шу билан тамом— пояндоз олиб чиқилган ҳисобланади.

Ҳозир эса бунақа аҳиллик йўқ эди. Биз, болалар, ҳаммадан кўпроқ қайғуриб, уларнинг атрофида югурамиз. Овоз борича бақириб, уларга далда бермоқчи бўламиз.

Ҳозирча шундан ортиғига ярамасак, на илож?!

Пояндоз тортаётганлар жиққа терга тушишган. Дошқозондан чиққандек тепаларидан буғ кўтарилади. Икки томоннинг ҳам шашти пасайиб, секинлик билан, чамаси, қанақадир пайт келишини пойлаб тортишишарди. Фақат биз, болалар ўзимизникиларни шоширардик.

Меҳмонлардан бири пичоқ чиқарган шекилли, Собир ака у билан судрашиб чиқиб,

муштлашиб кетди. Бошқалар аралашмасда-ноқ бригадиримиз Қозим ака уларни ажратиб қўйди.

Барча расм-русмлар тугаб, опамни машинага мингазишди. Лекин пояндоз тортиш ҳали тугамайдиганга ўхшарди. Машиналар сигнал бера бошлади. Икки томон қариялари ҳам сабрсизланиб, «бас қилинглар, бўлди», деб йигитларни уриша бошлади. Аммо бировнинг гапини икки қилмайдиган бизнинг йигитлар ҳам, шаҳарликлар ҳам қизишиб кетганидан қарияларга қулоқ солгиси келмасди.

Кимдир бир пақир муздай сув келтириб, уларга сепмоқчи эди, Қозим ака уни жеркиб, сувини тўктириб ташлади.

Кейин пояндоз тортаётганларга яқинлашиб:

— Тортадиган бўлсанг, ланжланмай, шартта юлиб чиқ! Бўлмаса ўт буёққа ҳамманг ё ўзим кирайми-а?! — деб бақирди.

Шу пайт ўртадан Содиқ аканинг хирилдоқ овози эшитилди.

— Қани, ҳа, йигитлар!

Бирданига олатасир бўлиб кетди. Шаҳарлик полвон ҳам: «Торт! Ёпиш!» деб ўзиникиларга бақира бошлади. Бир вақт қарасак, Содиқ ака, Собир ака, Туроб ака, Темур ака ҳаммаси бир томонда. Бараварига бақириб юбордик. Йигитлар ҳам шуни кутгандай, катта тош кўча томонга қудаларни судраб кетишди. Қудалар ўз-ўзидан пояндоздан узилиб қолаверди. Охирида полвоннинг чанг-тўзон ичида судралиб бораётганини кўрдик. У анча жойгача пояндозга осилиб борди-ю, кейин уялдими, қўйиб юборди.

Содиқ аканинг қўлида баланд кўтарилган

пояндозни кўриб, ҳаммамиз шод қийқириб юбордик.

Сўнгра илинж билан унинг атрофини ўрадик. Лекин Содиқ ака ҳеч кимга пояндоздан йиртиб бермади. Хафа бўлиб кетдик. Бир мартагина олиб чиқди-ю, бахиллик қилди.

Қудалар машиналарга ўтириб, «ёр-ёр» билан йўлга тушишди.

Содиқ ака ҳамроҳлари билан қаёққадир жўнади. Қарим, Тўйчи, яна бир-икки бола уларга эргашди.

«Қаёққа борасизлар?» деб сўрагандим, Қарим: «Ишинг бўлмасин», деб жеркиб берди. Ҳайрон қолдим, нима гап бўлди буларга ўзи? Уларга қорама-қора кетавердим. Қишлоқ чеккасидаги сой томонга юрдик. Содиқ акалар қишлоқ охиридаги пастгина уйни айланиб ўтишди-ю, сой бўйига тушишди. Бу уйда Ботир ака онаси билан яшар, ҳозир уйда чироқ кўринмас, ҳаммаёқ зимистон эди.

— Ботир, шаҳарликларни ҳам боладик, — бу Содиқ аканинг овози эди. — Мана, опкелдик.

Болаларнинг орқасидан етиб келиб, уларнинг елкаси оша секин мўраладим. Соё бўйидаги катта тошда ўтирган Ботир ака ўрнидан ҳорғин турди-да, Содиқ аканинг олдига келди. Ундан пояндозни олиб, яна харсангга бориб ўтирди. Уни жимгина юзига босди. Ҳайратда қолдим. Нега Ботир ака унақа қиляпти? Йиғлаяптими? Қап-катта йигит нега йиғлайди? Пояндозни ўзимизникилар олишди-ку?

Йигитлар битта-битта бориб, унинг ёнига ўтиришди. Бир оздан сўнг Туроб ака насиҳатомуз гап бошлади:

— Қўй, Ботир, кўп хафа бўлаверма энди,

сендай йигитни хор қилдимн, ҳали пушаймон бўлади. Қўй энди, дўстим, куйганингга арзи-майди...

Бошқалар жимгина ерга тикилиб турарди, ёнидаги болалар ҳам. Шарпасиз орқага тисарила бошладим. Мени булар сезиб қолиши, кўзи тушишидан чўчирдим. Соё бўйидаги йўлга чиқиб олдим-да, худди орқамдан биров қувлаётгандек югуриб кетдим.

ЧАЙЛАДАГИ ҲАНГОМА

Тўрт ўртоқ полизга етиб келгунимизча шом бўлди. Бу ерда биринчи қилган ишимиз: эндигина шира инган уч-тўрт сапчани тарс-турс ёриб еб олдик. Едигу ичимизга титроқ кирди. Дийдираб апил-тапил чайлага чиқдик-да, кўрпа-тўшакларга ўрандик.

Мана энди сал илиб, бошимизни кўрпадан чиқарганча жимир-жимир юлдузларга тикилиб ётибмиз.

Зимистон тун. Узоқ-яқиндан чигирткаларнинг сурункали, ҳазин чириллаши эшитилади. Полиз этагида баҳайбат толлар қорайиб кўринади. Толлар тагида соё шовиллайди. Соё тарафдан эсан шабада полизнинг омихта бўйини олиб келади.

...Сайим ўрнига туриб ўтирди.

— Хў-ўп! Жон кирдими озроқ, псидиларингми? Насим, Эрайигит, бошлаймиз энди.— У шундай деб устимиздан кўрпани олиб ташлади. Эрайигит иккаламиз турдик. Бироқ Бурҳон:

— Жа қилиғинг хунук-да, — дея дарҳол устини ёпиб олди ва тўшак ичида тўнгиллади.

— Қимга зарил шу совуқда. — Кўп ўтмай яна бошини кўтарди-да: — Яхшиси шу иссиқ-қинада ётиб афанди айтишамиз, — деди.

Бурҳон кўп латифа билади, кўп ўқиган. Лекин у ҳозир билафонлиги билан мақтанишни ҳам, бекинмачоқ ўйнаб совқотишни ҳам ўйламаётганди. Балки ўйин чоғида хилват бутазорлар, сойликларда ёлғиз қолиш эҳти-молидан чўчиб шундай деяётганди. Бизни ўйиндан чалғитиш учун азонгача латифагўй-лик қилишдан ҳам тоймайди. Мен билан Эрийгит-ку, ноилож қўйиб берармиз-а, бироқ Сайимдан қутулолмас... «Уй қизи бўлиб ўти-раверасанми, ҳеч бўлмаса қовун еб келасан», деб уни бу ерга бошлаб келган ҳам ўша.

— Бир ҳисобда бу ҳам тўғри, — деди Сайим қайтадан ўринга чўзиларкан, — рост-дан ҳам анча салқин бугун. Лекин Бурҳоннинг афандилари ҳам бадга урган-да, жўралар. Кўп эшитганмиз... Хўп, нима қилдик энди, а? — деди у яна бирпас жимликдан сўнг ва биқинимга туртиб қўйди. — Шундоқ ётавера-мизми?..

— Нима қиламиз бўлмаса?

— Биз сенга бир кечалик меҳмон, Насим. Отангди чайласи. Бундоқ қизиқ-қизиқ гаплар-дан топиб, гапирсанг-чи. Ёрилиб кетамиз-ку.

— Нимани гапираман?

— Гапир-да, ўтган-кетгандан, мана маса-лан, қўшнинг Қиромхўжанинг оғзи нега қий-шиқ?

— Жин чалган.

— Ҳа, яша, ана шуни гапириб бер.

— Бўлмаган гап, — деб қолди Бурҳон туйқусдан. — Бекор гап.

— Нимани айтяпсан бўлмаган деб, Бур-

ҳон? — сўради Сайим тушунмагандай.

— Киромхўжани жини чалганини-да. Уинки туғилишидан ўзи шунақа.— Бурҳон бепарво оҳангда яна қўшиб қўйди. — Мен эскича гапларга сираям ишонмайман.

— Ишонмаганинг тузук-ку, лекин биз ҳам бор гапни айтамыз-да, жўра, ёлғон нима зарил, — деди Сайим ҳам бепарво. — Киромхўжаники туғма эмас, аниқ жини чалган. Ма-на шу «Шотутли»да. (У бош тарафимиздаги пахтапоя ҳақида гапирарди). Унда Киромхўжа лаб-даҳани расо, ёш йигит бўлган. Пахта суғориб юриб, бир куни қоқ пешинда ҳов Шаршарабандга борибди. Сувни кўпайтираётса орқасидан биров туртармиш. Угирилиб қарабди. Ҳеч ким йўқ. «Менга шундоқ туюлгандир», деб яна бандга уннай бошлаган экан, тагин биров нуқибди. — Сайим ўрнида туриб ўтириб, яна давом этди. — Киромхўжа титраб кетибди. Бу не синоат бўлса?.. Ранги бўзариб, секин қадини тиклабди. Не кўз билан кўрсаки, нақ оёғи остида юзи чойнакнинг қопқоғича, бўйи икки қарич бир қизча сапсариқ узун сочларини тароқлаб турганмиш. Бечоранинг тили танглайида қотиб, ғулдираб қопти. Қизча унинг оёғига қараб «туф» депти-да, ғойиб бўпти. Катта-катта дуохонларга роса ўқитишган ҳам, наф бўлмаган. Оғзи қийшиғу ўзи нимэслигича қолаверган.

Бурҳоннинг уни чиқмай қолди. Чамаси, орага суқилаверса бундан ҳам ваҳималироқ гаплар чиқиб қолишидан чўчирди. Сайимнинг ҳикоясидан кўра мен уни тасдиқлаб турганим Бурҳонга кўпроқ таъсир қилаётганди, назаримда. Шунинг учун: — Тўғри, ажина бор гап, — дедим мен ҳам қизиқиб кетиб, — ма-

на шу янгидархонлик Саттор тракторчини ҳам жин уриб кетган-да.

— Ҳа, жин чалиб ўлдирган, — илиб кетди яна Сайим. — Тавба, у ҳам шу далада бўлган-а, тагин. Шудгор пайти, кечаси ишлаган, ишлаган, сменшиги келмаган. Ҳов шотутнинг тагида тракторини ўчириб, бир оз мизғиган. Бир маҳаллари қандайдир шовурдан уйғонса, барзангидай одам тракторга уннапти. «Ҳа, Неъмат, келдингми?» депти сменшигим деган ўйда. Ҳалиги одам ҳиринг-ҳиринг кулиб: «Бу ёққа тушгин-чи», дебди. Мен эс-эс биланман, Саттор ака полвонсифат, чапани одам эди. Барзангининг хотинчалиш муқомидан ҳамияти қўзғаб, катта калитни қўлида маҳкам сиққанча кабинадан тушибди. Тушган кўйи анови одам шапалоқлаб қолибди. У ҳам калит билан урибди. Бироқ калит тракторнинг капотига тегиб, даранглаб кетибди. Барзанги бўлса йўқ эмиш. Саттор акани эрталаб шотутнинг тагидан топишибди. Унг юзи қорайиб, эси оғиб ётган экан. Шундан сўнг уч-тўрт кун ўзига келиб-кетиб ётиб узлибди бечора. Ана шунақа, Бурҳонбой.

— Э, ажинамас, одам бўлган у! — деди Бурҳон тилга кириб. — Барзангидай эркак деяпсан-ку! — У негадир қаттиқ-қаттиқ ҳамда жуда ҳовлиқиб гапира бошлади. Ўрнидан ҳам туриб олди. — Балки унинг бирор душмани бўлгану у қоронғида уйқу аралаш қўрқиб кетгандир...

— Ажина ҳар кимга ҳар хил бўлиб кўринадиди, Бурҳонбой, — деди Сайим яна ён бермай. — Бировга одам, бировга ит, мушук... Мана менинг акам, армиядагиси, молхонага кирса битта қора мушук бурчакда

биқиниб турганмиш. Кўзлари ёнармиш. Узимизники хаёл қилиб, «Мош, Мош», деб қўл узатибди. Шу пайт ҳалиги мушукбачча бирдан мана шу чайла бўйи узайибдида, акамнинг нақ оёғи остидан ўтиб кетибди. Хайрият, акам қўрқмабди, қўрқсами...

— Э, барибир мен ишонмайман. Муаллимларимиз айтади-ку, худо йўқ, деб. Худо йўқми, жин-ажина ҳам бўлмайди-да. Масалан, мен кўрмаганман, сизлар ҳам кўрмагансизлар. Сен кўрганмисан, Эрийгит?

Эрийгит нариги чеккада жимгина ётарди. Унинг одати шунақа, камгап.

— Кўрмаган бўлса, ҳали кўради, — деди унинг ўрнида Сайим.

— Хўп, сен-чи, Насим? Кўрмагансан.

— Тўғри, кўрмаганман. Лекин кўрсам ҳам қўрқмайман. Аксинча, ажина мендан ҳайиқади, — дедим мен мақтаниб.

— Нега? — деди Бурҳон дарров.

Шунда аямдан эшитган эртакнамо бир воқеани сўзлаб бердим.

— Бобомнинг бўз бола пайтлари экан. Ишдан келиб, қайрағочимиз тагидаги сўрида дам олиб ётган экан, оёғини биров қитиқлабди. Чопиб турса, ҳеч ким йўқ эмиш. Нима гаплигини дарров фаҳмлабди. Сўридан тушиб, қалин садарайҳонлар жўягига кириб ётибди. Ажина кўпинча гул, райҳон бор ерга келишини у биларкан-да. Бир маҳал ёйиқ сариқ сочлари ер супурган митти қизча пайдо бўлибди. Бобом шаппа унинг сочидан ушлабди-да, дуосини ўқиб, сўрининг поясига чандиб, боғлаб ташлабди. Қизча роса аврабди, йиғлаб-ёлворибдиям, эътибор бермабди.

Охири унинг ваъдасини олиб, қасам ичир-
гач, озод қилган экан.

— Нима деб қасам ичибди?

— «Етти пушт авлодинга шикаст етказ-
майман», деб. Шунинг учун ҳам бизнинг авлод-
дан ҳеч кимга ажина кўринмайди. Кўринса ҳам
зиён етказолмайди...

Ажина ҳақида бичиб-тўқиб Бурҳонни роса
ваҳимага солдигу бошимизга бало орттирдик.
Энди кўзимиз уйқуга кетиши билан Бурҳон
туртади.

— Эй, ухлаб қолманглар, қанақа қоровул-
сизлар ўзи?

— Ет-ей! — деб жеркиб беради Сайим,
уйқусираб. — Қим зор шу хом сапчага.

— Қим зормиш. Янгидархонликди биласиз-
лар-ку. Насим, даданг сенга ишониб кетган-а.
Озиб-ёзиб бир шаҳарга тушганида ғалва чиқ-
са, нима дейди.

Борди-ю, биз ғафлатда қолиб полизга
одам ораласа (айтайлик, Янгидархоннинг бе-
тийиқ болаларими), еганини еб, емаганини
сойга думалатса, палакларни пайҳон қилса,
озиб-ёзиб шаҳарага тушган дадамнинг шаҳа-
ри бурнидан чиқса, мени бўралатиб сўкса,
жуда ўтиб кетганидан, ана боринг, бир-икки
қамчин урса, Бурҳон қанчалик қайғурарди,
билмайман-у, лекин ҳозир унинг хаёли қочиб
ухлолмаётгани, ҳамма ухлаб, ўзи уйғоқ қоли-
шидан ваҳимага тушаётгани аниқ эди.

Бурҳоннинг қилиқларидан дам кулгим
қистайди, дам жаҳлим қўзийди. «Қанақа ўғил
боласан ўзи!», деб уришиб бермоқчи бўла-
ману кўнглим бўлмайди. Ахир, жўрттага қил-
маяпти-ку, унга ҳам қийин-да. Бунинг устига
у менга меҳмон.

—Бурҳон тўғри айтяпти,—дедим охири уни тинчитиш учун, — навбат қиламиз. Ҳозирча ухлайверинглар, мен пойлаб тураман.

Немаҳалда кўзимни очиб, толлар устида баркашдек қизариб турган ойга кўзим тушди. Кулиб қўйдим. Роса уйқуни урибмиз-ку, навбатчи қоровул.

Ой ёғдусида атроф анча ёришиб қолибди. Юлдузлар пастлашгандай. Чигирткалар овози тинган. Сойнинг шовқини бўлса кучайибди.

Шерикларимга разм солдим: э, биттаси қани?! Хўп, бу Сайим. Наригиси, бошини буркаб олгани ҳойнаҳой Бурҳон. Эрайгит... Эрайгит йўқ-ку.

Ўрнимдан туриб чайланинг остига, чоратрофга тикилдим, кўринмади.

«Уйқусираб бирон ёққа кетиб қолган бўлса-я, боя ҳар хил гаплар гапирувдик, туш кўрган бўлса». Сайимни турткилаб уйғотдим.

— Эрайгит қаёққадир кетиб қопти, тур, кўзингни оч, топиб келайлик.

Сайим ўрнида бирпас гарангсиб ўтирди-да, бирдан ҳушёр тортди:

— Кетдик.

Икковлашиб сой бўйини, толлар, тутлар тагини, буталар орасини бирма-бир қараб чиқдик. Қўлимизни карнай қилиб, роса бақирдик. Жимжит.

— Бўлди, кетдик, — деди Сайим охири сабри тугаб.—Қишлоққа кетиб қолган у дамдуз.

Шу пайт пахтапоя билан полиз ўртасидаги йўлда қора кўринди.

Сайим:

—Уйқуни ҳам ҳаром қилди-да, бу тентак,— деди-да, чайла томонга чопиб кетди.

Мен кутиб турдим.

— Ҳа?

— Ҳеч нима.

У олдидан ўтиб, чзйла тарафга бурилди.

— Қаёқларда юрибсан? Утака ёрилди-ку, ажина кўтариб кетдими, деб.

У бир оз индамай борди-да, тўхтаб менга ўгирилди.

— Насим, бояги гапинг чинми?

Унинг овозидан титраётганини сездим.

— Қайси гапим?

— Бобонг ажинани ушлагани.

— Аям шунақа дейдилар, ростдир...

— Анавиларга айтмагину мен шотутнинг олдига борувдим.

— Нега?

— Ажинани кутдим. Уша ерда бўлади, дейишарди.

Бўлиқ пахтазор ўртасида нимадир сабаб бўлиб сақланиб қолган улкан шотут остида биқиниб турган миқтигина Эрийгитни тасаввур қилиб, этим жимирлаб кетди.

— Э, жиннивой, нималар деяпсан, — дедим зўрға.

— Уни тутиб олмоқчи эдим, бобонгга ўхшаб...

— Нега?! — дедим баттар таажжубланиб.

— «Синглим Малоҳатни тузатиб берасан», деб қасам ичирмоқчи эдим.

— Нима?!

— Унияма ажина чалиб кетган экан. Онам: «Тўққиз кечасида ажина теккан бунга», дейди. Мана беш йилдан бери шаҳардаги катта касалхонада ётади, лекин сира тузалмаяпти... Эҳ, ажина келмади-да!

Мен ҳайрат билан Эрийгитга тикилиб қол-

дим. Қизиқ, у ҳозир мен биладиган, Сайим, Бурҳон биладиган ўша ориқ, рангпар бола эмас, у бизларнинг ҳеч биримизга — менга ҳам, Сайимга ҳам, Бурҳонга ҳам ўхшамас эди.

АРМОН

Қишлоғимиз этагидан анҳор оқади. Чоржўй деб аташади уни. Баҳор, ёзда оғиз-бурнидан тўлиб, пишқириб ётади-ю, эрта куздаёқ тиниқиб, жилдираб қолади.

Унинг икки тарафи ҳам пахтазор. Қолхозчилар анҳор бўйидаги толлар тагида чойхўрлик қилишади, ҳордиқ чиқаришади. Биз болалар дам олишни ўйламаймиз. Тушликка чиқдикми — бас, ҳеч ким тийиб қололмайди бизни. Қирғоқ бўйлаб тирқираб кетиб, бекинмачоқ ўйнаймиз. Анҳорга эгилган толларга чиқиб, сувга калла отиб чўмилишнинг гашти-ни кўяверинг!

Кўпинча ўйнаб юриб, хилват қирғоқларда ўтирган бригадамиз қизларини кўриб қоламиз. Қизлар оёқларини сувга осилтирганча сирли пичирлашиб, қиқир-қиқир кулишиб, ўсма кўяётган ёки соч ўриб туришган бўлади. Баъзи шумғия болалар уларни пойлаб, чину ёлғон гапларни топиб келишади. Менинг жаҳлим чиқиб, улар билан ёғжиллашиб қоламан. Чунки қизлар орасида Дилдор опам ҳам бор-да. Опамнинг ёлғиз ўзи бир чеккада китоб ўқиб ёки рўмолчага гул тикиб ўтирган вақтлари ҳам кўп бўлади. Шундай пайтларда баъзан бўтана анҳорга термилганча ўй суриб кетади. Унинг тимқора майда ўрим сочлари орқа-ол-

дини тутиб, хаёлчан ўтиришлари бирам чиройлики...

...Сув қирғоққа шалоп-шалоп урилиб, қамишу ялпизларни юлқилаб, қайнаб оқиб боряпти. Опам ўйга чўмган. Назаримда анҳор унинг хаёлларини аллақаяёқларга олиб кетган. Мен шарпасизгина бораману унинг ёнига чўкаман. У сезмайди.

Опам сувга тикилади. Мен унга...

Негадир ўзича жилмаяди. Мен ҳам...

У ҳушёр тортиб, менга ўгирилади:

— Ҳа, пахмоқвой?!

«Ҳеч нима», дегандай бош ирғаб, майин кулимсираб туравераман. У менинг қилигимдан завқланиб кетади-да, пахмоқ бошимни бағрига босади.

«Ўзимнинг ширингинам-ей».

Аллақандай хушбўй исдан, ҳароратдан энтикаман, кўзларим тиниб кетади... «Опам яхши, ҳаммадан ҳам яхши, ҳаммадан чиройли!» Уни қаттиқроқ қучоқлайман...

Шу кунларда жуда қийналиб юрибди опам бечора. Дадам ўқишга қўймади. Бунинг устига кунора эшигимизда совчи. Гапнинг очиги, менинг ҳам юрагим безиллаб қолди шу совчи деганидан. Чунки улар кириб келиши билан опамнинг ранги ўчаверади. Маъюсланиб, тумшайиб ўйга кириб олади. Туз ҳам тотмайди. Раҳмим келади унга. Яхшиям дадам совчиларга рўйхушлик бермаяпти.

...Кечқурун даладан қайтиб, юз-қўлимни юваётувдим, дарвозамиз тақиллаб қолди. Биров: «Одилхон!» деб товуш берди. Бобир ва Собиржонни ювинтираётган опам негадир саросимага тушиб:

— Подир, укаларингга қара, — дедию ўзини ичкарига олди.

Дадам икки қарияни бошлаб кирди. Мен хавотирланиб, уларга қарадим. Қариялар Оқил мироб (партадошим Нуъмоннинг буваси) билан бир қўлли Ҳаким бува эди. Ҳайрон қолдим: опам нега беркиниб олдийкин? Кейин обдаста талашиб шовқин солаётган укаларимни нари-бери ювинтириб, уйга етаклаб кирдим.

— Қизим, бир чимдим ош...

Орқамиздан кулимсираб кириб келган аям гапини тугатмаёқ, қизариб турган опам ерга қараганча бош ирғаб, ошхонага йўл олди. Одатдагидек мен қозонга ўт ёқиб, кўмаклашиб турдим, у масаллиқ тайёрлай бошлади.

...Аям чой дамлаётиб, шипшиди:

— Комилжондан келишибди...

Сабзи тўғраётган опам бошини кўтармади. Баттар қизарди. Дарров фаҳмладим: «Ҳа, булар ҳам совчилар».

Опамга разм солдим: қизиқ, бугун у хафамас. Қайтага қандайдир... Учоқда ёнаётган оловга термилиб, жилмайиб қўяди.

Аямнинг ҳам кайфияти дуруст. Фақат сўрида меҳмонлар билан ўтирган, қалин қора соқолига яккам-дуккам оқ оралаган дадамнинг юзидан эса бирор нима англаш қийин...

Совчилар кетишди. Аям дадамни ҳам кузатиб (у киши полиз қоровули), кейин ошхонага кирди. Идиш-товоқларни юваётган опам унга бир қараб қўйди-да, нимадандир чўчигандай ишида давом этди. Сезиб турибман: қулоғи аямда. Мен ҳам гап пойлаяпман.

Аmmo аям: «Бориб ёт, эрталаб барвақт

турасан», деб қолди менга. Ноилож ҳовлига чиқдим.

...Азонда опам иккимиз ғўза чопиққа жўнадик. У ўйчан, мен билан иши ҳам йўқ. Сабабини сўрашга ботинолмайман. Сўраганда ҳам айтармиди... Унинг кўнглидан кечаётганларни ўзимча топмоқчи бўламан. Кеча Оқил бувалар кириб келишганда у қизаринқираб, аллақандай очилиб кетганди. Улар жўнашди-ю, ўзгариб қолди. Умуман сал тушунгандай бўляпман. Демак, опам Комил акани... лекин дадам...

Комил ака бригадамиз тракторчиси. Отасини урушда ўлган дейишади. Онаси Ҳалима хола ўтган йили вафот қилганди. Шундан бери катта ҳовлида бир ўзи яшайди. Комил акани жуда ёқтираман. Нима сабабдан—ўзим ҳам билмайман. Мен ҳам у кишидек тракторчи бўлмоқчиман. Ниятимни айтувдим, бир-икки йилдан сўнг — оёғим педалга стадиган бўлгач — ҳайдашни ўргатишга сўз бердилар.

Комил ака ҳам опамга совчи қўйибди, лекин у анови «найнов»га сира ўхшамайди. Опам ҳақида гапириб, мени ҳечам раижитмаган. Қўшни қишлоқда Фозил исмли қариндошимиз бор, «найнов» деганим ўша. Қилтириқ ва новчалиги учунми, унга шунақа ном қўйишган. Шаҳарда ўқийди. Тунов кун кўчада тўхтатиб, жуда қуюқ сўрашиб кетди мен билан. Уқишимни суриштирди. Кейин «биздан совға» деб қўлимга сариқ қопқоқчали авторучка тутқазди. Жуда чиройли. «Болаларга кўрсатиб, бир мақтанадиган бўлдим-да», деб суюниб турувдим, бир маҳал битта шиша қутича ҳам узатяпти. Ичида гардиши сариқ кичкина соатча.

«Шуни опайизга бериб қўясиз», дейди. Анграйиб қолдим. «Ўзимам ҳайрон бўлиб тургандим-а, нега совға беряпти деб, мени алдамоқчи бўпти-да. Йўқ, у ўйлаганча ландовур эмасман». Фейлим айнаб, ручкасини қўлига тутқаздим-да, жўнаб қолдим. «Жиян, ў, . жиян!» деб бақриб қолди, қарамадим. Опамга айтгандим: «Боплабсан-ку, гўрсўхтани», деб эркалаб, ўпиб қўйди.

Опам жуда яхши-да. Лямнинг ўзгинаси — меҳнаткаш, ҳаммага меҳрибон. Аёллар доим мақташади. Баъзан мени ҳам мақтаб, унга ўхшатишади. Мен қувонаман: «Опамга ўхшасам—чиройли эканман-да». Хоҳ уйда бўлсини, хоҳ даштда—сира ундан ажралгим келмайди.

...Опам ҳам, мен ҳам жим... Ўзимизча ўй свриб, далага етиб бордик. Ишга тушдик. Мен олдинроқда ўтларни юламан. У орқамдан чопиқ қилади. Ҳар замонда анҳорнинг нарғида тутуни буруксиб ишлаётган «универсал» томонга қараб кўяди. «Универсал»ни Комил ака ҳайдаяпти. Опамнинг синиқ нигоҳи, маъюс кўзларига қараб, ачиниб кетдим. Назаримда илож топса, ўша ёкка қараб учса. Лекин у ёкка қандай борсин? Атрофимиз тўла хотин-халаж. Бир ёғи мендан ҳам чўчийди, даламга айтиб қўяди деб. Тўғри. Фозилга ўхшаганлар билан гаплашишини сира истамайман. Лекин Комил ака бошқа гап...

Иккимиз ҳаммадан олдин эгатимизни чопиб чикиб, тутларнинг соясига бориб ўтирдик... Шунда: «Опа, сииб кетдим, чўмиламан». дедим.

— Майли, борақол, — деди у маъюсгина.

— Сиз ҳам юринг, бир ўзим қўрқаман. Болалар кеча илон кўришибди.

Бу гапимдан опамнинг чеҳраси хийла очилиб, ўрнидан қўзғалди.

— Юр бўлмаса.

Биз баҳайбат кекса толлар остидан жимиллаб оқиб ётган Чоржўй бўйига етиб келдик. Комил ака бизларни кўриб, тракторини ўчирди. Анҳорга ташланган яккачўпдан ўтиб, ёнимизга келди. Аввал мен билан, кейин опам билан кўришиб, сўрашди. У кишига разм солдим. Унинг ҳам қарашлари ўйчан. Опамга нимадир демоқчи-ю, мендан истиҳола қиляпти. Сал нарироққа бориб тез-тез ечиндиму сувга тушдим. Шу пайт анҳорнинг қуйи тарафидан болаларнинг қийқириғи эшитилиб қолди.

— Опа, мен кетдим!

Ерда ётган кийимларимни олдим-да, овоз келган томонга югурдим.

...Комил акадан яна бир неча бор совчи келди. Гапнинг рости, мен қувониб юрдим. Опамнинг Комил акага тўй бўлишига ишонардим-да. Узи одат шунақа. Икки-уч марта совчи келгандан сўнг розилик беришади. Кейин билсам, дадам унамайдиган. Аччиқланиб кетдим. «Нега унақа қиласиз, дада?! Ахир опам ҳам, аям ҳам, мен ҳам Комил акани яхши кўрамиз-ку?!» дегим келади-ю, уяламан. Қўрқаман ҳам...

Бир куни ишдан қайтсак, дарвозамиз олдида яп-янги «Победа». Опамнинг ранги бўзлай оқариб, ўзини қўшини ховлига воли. Ҳайрон қолиб, шошиб ичкарига кирдим. Районда аллақанақа идоранинг бошлиғи бўлиб ишлайдиган Саттор амаки («Найнов»нинг дадаси), икки қария ва дадам сўрида чақчақлашиб

Ўтиришар, аям ошхонада, қозоннинг тагида гуриллаб ёнаётган оловга термилганча, чуқур ўйга ботиб турарди.

Бечора Дилдор опам ўша кечаси билан пиқиллаб йиғлаб чиқди...

Августнинг охирлари, опамнинг тўйидан бир кун олдин Комил акани уйининг олдида учратдим. Томорқасига сув очаётган экан. Опам унаштирилгандан буён Комил акага биринчи кўринишим эди. Негадир ўзимни айбдордай сезардим. Ёнига бориб: «Ассалом», дедим секингина.

— Ёе, Нодиржон, кел, жуда камнамо бўлиб кетдинг, — деди Комил ака. Кейин лойли қўлларини ювиб, мен билан кўришди.— Қани юр, ичкарига кирамиз.

Бу ҳовлига биринчи киришим эди. Жуда сариштали экан. Ҳовли юзига қуюқ соя солган баланд ишкомда ҳусайнилар ялтирайди. Томорқанинг олди қип-қизил гулзор. Комил ака менга ишком тагидаги чорпоядан жой кўрсатиб, олдимга узум, тарвуз қўйди. Кейин:

— Утира тур, мен ҳозир, — деди-да, кетмон олиб томорқага кирди.

«Қатта ҳовлида бир ўзлари кўрқмайди-ларми-а? — деб ўйланаман экинларга сув тараётган Комил акага қараб. — Овқатларини ким пишириб беради?..»

Иккимиз анча гаплашиб ўтирдик. Қайта-ётиб: «Эртага тўйга боринг», дедиму қизариб кетдим. У ўзини сезмаганга олди. Кейин елкамга қўлини қўйиб, негадир анча иккиланиб турди-да:

— Нодиржон, сендан битта илтимосим бор, бажарасанми? — деди.

— Майли, — дедим дарров, ҳали нима ишлигини билмасам ҳам.

Бир конверт берди.

— 'Опамгами?

У бош ирғади. Хатни қўйнимга тиқиб, кўчага отилдим. Жуда хурсанд эдим: ҳар ҳолда қандайдир ёрдамим тегадиган бўлди-да, Комил акага.

...Уйимизда одам гавжум экан. Ҳамма тўй ташвишида. Опамнинг хонаси тўла қизлару негадир жимжит.

Хонага киролмай гарангсиб турган эдим, дадам чақириб қолди.

— Қаёқда юрибсан, санқи?

Дадамнинг олдида қўлини чўнтагига тиқиб, Содиқ тиржайиб турарди. У бўлғуси поччам Фозилнинг укаси. Хушламай кўришдим.

— Овқатланиб олгину чайлага жўна. Мана, Содиқбек ҳам бирга бормоқчи. Бохавар бўлинглар, хўпми!?

Жаҳлим чиқди. Синфимиздаги энг ёмон кўрганим шу бола. Олифта, мақтанчоқ, нуқул бир шумликни қўзғаб туради-ю, жабрини бошқалар кўради. Ҳаммани зир титратадиган синф раҳбаримиз негадир унга индамайди. «Дадасидан қўрқади-да», дейди болалар. Қизиқ, нега қўрқаркин?.. Чайлага кетаётиб, йўлда Нуъмонни ҳам чақириб олдик. Содиқ бўлмаганда-ку, яна бир-икки болани йиғиб бориб, роса бекинмачоқ ўйнардик-а. Содиқ қаерда бўлса ишни бузиб туради.

Нуъмон иккимиз чайлага чиқдик-да, юлдузларга тикилиб, суҳбатлашиб ётдик. Содиқ

умрида қовун кўрмагандай иккита сапчани
узиб чиқиб, бирини тилимлади.

— Ваҳ, ваҳ, зўр экан-ку! Санлар емайсан-
ми? — деб бизни ҳам таклиф қилган бўлди.
Биз индамадик. У лагерда қилиб келган «ма-
ишатини» ўзича мақтаб-мақтаб, пишиллаб қо-
вунни еяверди. Кейин совуқдан дийдираб,
ёнимизга суқулди. Жағи тинавермаганди,
Нуъмон бир эснаб олиб: «Келинлар, ким ол-
дин ухлар ўйнаймиз», деб, уни жим қилди.
Мен қўйнимдаги хатни ўйлай бошладим,
«опамга беролмадим, чакки бўлди-да. Ҳа, эр-
талаб берарман. Қизиқ, нима ёзилган экан-а?»
Фонус ёруғига тутиб, бир ўқимоқчи ҳам бўл-
дим-у, тагин булар сезиб қолмасин, деб яна
фикримдан қайтдим. Хатни қўйнимдан олиб,
ёстиғимнинг остига бостириб қўйдим.

...Эрталаб Нуъмон уйготди.

— Тур, Нодир, роса ухлаппиз-ку!

Кўзимни очдим. Кун ёйилиб қолибди. Со-
диқ йўқ. Урнимдан туриб, тўшакларни йиғ-
дим. «Ие, хат қани?» Кўрпани қайта ёйиб,
қат-қатини кўриб чиқдим. Нуъмонга айтдим,
иккимиз чайланинг ости-усти қолмади, титиб
чиқдик, йўқ.

«Демак, Содик олган, ўқиган. Ҳозир олиб
бориб акасига беради. Кейин бўлади томоша».
Ўзимни эмас, опамни, Комил акани ўйлаб
қалт-қалт титрай бошладим.

— Нуъмонжон, айт, нима қиламиз, жўра?
Содиқни излаб кетдик. Уни топиб, мушт-
лашиб бўлса ҳам хатни тортиб олмоқчи эдик.
Лекин кун бўйи қидириб овора бўлдик. То-
полмадик. Кейин юрагимизни ҳовучлаб, ни-
манидир кута бошладик. Бироқ тўй бошланди
ҳамки, ҳеч нарса содир бўлмади.

Кечқурун яна полизга, дадамнинг ўрнида қўриқчилик қилаётган кишига тўйнинг майда-чуйдасини олиб бордим. Қайтаётганимда анҳор бўйида биров турарди. Қоронғуда танимадим. Яқинроқ бордим: Комил ака! «Нима қилсамикин? Сездирмай ўтиб кетсам-чи?» Бироқ у кўриб қолиб, мен томон юрди.

— Ҳа, Нодиржон, нима гап?

— Сафар акага овқат опкелувдим.

У синчков қараб турди-ю, лекин ҳеч нима демади. Хатни сўраса: «Бергандим», деб жавоб қилишни ўйлаб қўйгандим. Бошқа нима дей? Ростини айтсам, хафа бўлади.

— Нега шошмаяпсан? Ахир...

— Боргим келмаяпти.

Негадир уни ёлғиз қолдириб кетишни истамасдим. Қишлоқда қанақа тўй бўлмасин, Комил ака аралашиб, хизмат қилиб юрар, ўйинга тушиб, давраларни қиздирарди. Бугун бўлса....

У қишлоқ томонга қараб-қараб қўйиб, устма-уст чекарди.

Қишлоқдан чилдирма, қийқириқ қўшиқ овозлари эшитила бошлади. «Куёвнавкарлар келишди», ўйладим мен. Комил ака бетоқатлангандай бўлиб ўрнидан турди. Пахтазор чеккасидаги йўлга чиқиб, папирос чекканича анча у ёқдан-бу ёққа юрди. Қайтиб келиб, ёнимга ўтирар экан:

— Нодиржон, бора қол энди, кеч бўлди, — деди ҳорғин. Бошқа гапирмади. Мен ҳам ҳеч нарса сўрамай унга ўхшаб сувга тикилиб ўтиравердим. Аммо Комил аканинг бу ерда нима қилиб турганини, хатда нималар ёзилганини фаҳмлаб, кўнглимга ғулгула туша бошлаган эди.

Анчадан кейин қишлоқдан «ёр-ёр» садолари эшитила бошлади. «Опамни олиб кетишяпти». Комил ака бу пайтда ой нурида жимирлаб оқаётган анҳорга тикилиб, чуқур ўйга толган. Лекин бояги ҳолатига нисбатан алланечук осойишта эди. Қудалар қисқа йўл қолиб, дала йўлидан келишаётганди чамаси, «ёр-ёр» тобора баландроқ, аниқроқ эшитила бошлади.

Бир ёстиққа икки бош,
Ер-ёр, ёрон-е!
Иккови ҳам қаламқош,
Ер-ёр, ёрон-е!

Комил ака нимадир деди, англамадим. Хатни сўраётгандир, деган хаёлда:

— Ҳа, берувдим, — дедим шоша-пиша, кейин қип-қизариб кетдим, яхшиям қоронғи.

— Майли, бора қол, — деди у овози титраб ва ўрнидан турди. Бошимни силаб, бир муддат тикилиб турди-да, яна: — Бора қол, Нодиржон, — деди, сўнг кета бошлади.

Шу пайт пахтазор этагидаги йўлда опамни олиб кетаётган машиналарнинг чироқлари, чироқ ёруғида ўйин тушиб, «ёр-ёр» айтиб бо-раётганларнинг қораси кўринди.

Комил ака олислаб борарди. Негадир: «Тўхтаг, Комил ака!» — деб бақирдим-да, унинг орқасидан югурдим. У мени бирор нимадан қўрқди, деб ўйлади шекилли, дарров кучоқлаб олди.

— Нима гап? Нима бўлди?

— Комил ака, мен ёлғон гапирдим, — деб ҳўнграб юбордим. — Сиз бирпас қараб ту-

ринг, мен ҳозир келаман. — Унинг қучоғидан юлқиниб чиқдим-да, чопиб кетдим.

Бўлиқ ғўзаларга ўралиб, йиқилиб, яна туриб чопавердим. Кейин эс-ҳушимни йиғиб, йўлга чиқиб олдим.

Мен ҳеч нарсадан ҳайнқмай опамни бу ёт одамлардан тортиб оладиган важоҳатда юғуриб келаётгандим. Лекин олов машъала тагида маст-аласт қийқириб, ўйнаб келаётган куёвнавкарларга етиб келдиму йўл ўртасида гангиб туриб қолдим. Мени туртиб, нуқиб чеккага чиқариб кетишди. Орқада, чанг-тўзон ичида «Победа», ундан кейин эса аёллар тушган юк машинаси келаётганди. Аёллар ҳам ўзларича ўлан айтишарди. Мен «Победа» билан барабар чопқиллаб борарканман, нима қилишга ақлим етмас, юрагим бетоқат типирчиларди.

Машинада опамнинг ёнида ўтирган Собирга кўзим тушди-ю, иложи топилгандай қувониб кетдим. «Ўобиржон, жон укажон, пастга туш, ман минай», деб унга ялина бошладим. У бўлса унамай афтини буриштирар, йиғламоқчи бўларди. Бир маҳал одамлар юришдан тўхтади-да, ғала-ғовур бошланди.

— Йўлни бойлашибдими, ким экан у?

— Наим пиён-да, ким бўларди!

— Ҳов пиён, йўлни бўшат, бўлмаса ҳозир...

Наим пиён тракторини йўлга кўндаланг қўйиб, ўзи қўлини белига тираганича ўртада турарди.

Бир йигит тракторга чаққон чиқиб, уни юргизмоқчи бўлди, уддасидан чиқолмади. Наим пиён унга ўшқариб кетди.

— Ҳўв тирмизак, баққа туш, туш-е, бета-

миз! Чигирткадай сакрайсан. Буни сан тугул, авлиёси ҳам жилдиролмайди. Ман ҳаққимни оламан, кейин катта кўча!

— Беривор тегишини, ўлмади, қутулмадик-да шу пиёндан.

Кимдир пул берди. Бироқ у яна тўполон қилди.

— Нима, мен гадойми, садақа берасизлар?! Ойдай қизимизни опкетяпсизлар. Қаттиқлик ҳам эви билан-да! Ақалли яримтага яраша бер мундоқ!.. А?! Нима дединг?! Нимаси уят экан? Ман законний ҳақимни сўраяпман, хўпми?! Законда шу нарса бурундан борми? Бор! Ё Сатторвойни давлати камайиб қолади, деяпсанми?! Ўа-ақ, қўрқма, юз йилга стади йиққани. Сен кўп падхалимлик қилаверма, биламан, ҳамманг ҳам...

— Э, бериб юбор! — деб бақирди биров бетоқат.

Наим пиён тегишини олгач, тракторига минди. Сўнгра энгашиб, қанақадир симни шошмасдан боғлади. Кейин илжайиб:

— Қани, азаматлар, бир итариб юборинглар, ҳа, қани, ҳа, еш ё взяли!

Йўл очилгач, биров ёмон сўкинди-да:

— Ҳа, Раҳим ҳофиз, бошла, қани кетдик! — деб бақирди.

Мен бу орада Собирни алдаб тушириб, опамнинг ёнига ўзим кириб олган эдим. Пакана, семиз Раҳим ҳофиз ўткир, чийилдоқ овозда «ёр-ёр» бошлади:

Томда товуқ ётади.

Ёр-ёр, ёрон-ел

Одамлар гуриллаб унга жўр бўлди:

Оёғи совқотади,
Ёр-ёр, ёрон-е!
Хотини йўқ йигитлар,
Ёр-ёр; ёрон-е!
Намозшомдан қотади,
Ёр-ёр, ёрон-е!

Мен боя машинага чиққан заҳоти опамнинг пиқиллаб йиғлаётганини сезгандим. Унинг бошига паранжи ёпилган, юзини кўриб бўлмасди.

— Дилдор! — дедим ёнидагиларга эшиттирмай. Опам кўзларини артиб, менга ўгирилди. Юзлари шишиб кетганди.

— Комил ака Чоржўй бўйида санга қараб турибди, — деб шивирладим. Опамнинг кўзлари катта очилди кетди. Унга қараёлмай, бошимни эгдим. — Сенга хат берувди, йўқотиб қўйдим. Йўқ, Содиқ ўғирлади, — дея йиглаб юбордим.

Кейин: «Опа, кетамиз, кетамиз», деб унинг паранжисидан тортиб, силтай бошладим. Аммо опам қимир этмай, менга тикилар, кўз ёшлари юзини юварди.

«Ёр-ёр»чилар «урра!» деб бақриб юборишди. Биз етиб келгандик. Фозил найновларнинг уйи олдидаги гўзапоя уюмига йўл бўйи кўтариб келинган машъалани ташлашди. Бир зумда катта гулхан ловиллади. «Победа» алангадан узоқроқда тўхтади. Атрофимизни одамлар ўраб олди. Мен қўрқиб кетиб, опамни қучоқладим. Одамлар четга сурилиб, йўл очилди-да, Саттор амаки билан беқасам чопон кийиб олган Фозил найнов машина олди-га келди. Биров эшикни очди.

— Кани. қуддабачамизнинг чопонини

келтиринглар, — деди Саттор амаки. Кейин орқадан беришган тугунчани олиб, менга узатди.

— Мана, бу сиздики, тоғоча, — деди кулиб.

Мен опамга ёпишганимча кўрқув билан унга тикилиб турардим.

— Ҳа, олинг, тоғоча, бу сиздики.

Жимлик чўкди. Орқадан кимдир «Тезроқ бўл!» деб бақирди.

Саттор амаки имо қилганди, биров унга дўппи тутқазди.

— Мана, жиян, буниси эсдан чиққанакан, биздан ўтибди. бенаватмиз... — у дўппини тугунчакка қистираркан, — пишиқ эканми-а — деб қўйди. Ёнидагилар кулишди.

Тугунчани яна менга чўзди.

— Мана, қалпоғи билан, энди олинг.

Мен ҳамон қотиб турардим. Унинг туси ўзгариб:

— Бакир, бақа кел, нима бало, меровми бу, — деди-да, чеккага чиқиб кетди. Бакир дегани Саттор амакининг укаси — шопмўйлов, юзи ҳам, бурни ҳам узун, бадбашара одам эди. У: «Тезроқ олмайсанми, қуда бола?!» деб тугунчани тумшугимга келтирди.

— Керак эмас! — дедим.

— Керак эмас? Нега? Кам дегин, ҳа, мугамбир-а!

У қаддини ростлаб, қўлидаги япалоқ соатни ҳаммага кўрсатиб ечди-да, менга узатди.

— Энди бўлар-а! — деди кўзлари ёниб. Шу пайт унинг ёнида тиржайиб турган Содиқнинг башараси кўринди.

— Керак эмас! — дедим овозимни бандлатиб Содиққа ўқрайганча.

— Нима бало, яна камми?!

Ғала-ғовур кучайди.

— Бияққа тортинг, тирранчани, ялиниб ўтирасизми, бригадир бово?!

— Одилхонни боласи-я, тавба?!

— Жа, ичидан пишган экан-ку, а?

— Нафчил-да, нафчил. Уйидагилар қулогини бураб юборган!

— Фозилбой, кўтариб туш икковиниям, йигит!

Мен энди сира қўрқмай қўйдим. Ўзимни худди эртактаги паҳлавондай ҳис қила бошладим. Паҳлавон девлар билан олишиб, бир гўзал қизни асоратдан қутқаради. Мен ҳам Дилдорни...

Бакир мўйлов откалла бошини яна машинага тикди.

— Энди бўлдими?! — қўлида анчагина бир сўмлик титраб турарди. У энди ростакамига ғазабланган, мўйлови диккайиб, кўзлари олаиб кетганди.

— Керак эмас! Пулинг ҳам, соатинг ҳам керак эмас менга!

Менинг чинқириғимдан чўчиб кетиб, бошини аллақарга уриб олди.

— Қип-қизил жинни бу, жинни...

«Ана, иккинчи девни ҳам енгдим, ҳаммасини енгаман. Дилдорни қутқараман...» «Девлар»нинг жазаваси тута бошлади:

— Ололмайсан, ҳаҳ! Ололмайсан, ҳаҳ!

Бир бақувват қўл мени тортди. Мен опамга ёпишдим. Опам ҳам жон-жаҳди билан мени қучоқлади.

Шу пайт юзимга тарсаки тушди. Опамнинг: «Нодиржон!» деб бақирганини илғаб қолдим. Кўзларимдан олов сачраб кетди.

— Аҳмоқ, ким ўргатди сенга лўттибозлик-ни!

Ўзимни бировнинг елкасида кўрдим. У мени силтаб ерга туширди-ю: «Бор, жўна!» деб туртиб юборди. Яна опам томонга интилдим. Аммо томошаталаб оломонни оралаб ўтунимча: «Ололмайсан, ҳаҳ!» деб бақираётганлар «Ур-р-ра!» деб юборишди. Фозил найнов опамни кўтариб, тўдадан лапанглаб чиқиб бораётганди.

Бирдан бўшашиб, жойимда туриб қолдим... Қаёққа боришни, нима қилишни билмайман. Ҳамма нарсани кўряпман, эшитяпман, бироқ идрок қилолмайман. Атрофимда одамлар ғимирлайди. Уларга ҳушсиз тикиламан. Ҳаммасининг оғзи қулоғида — хурсанд. Улар мени енгилди. — Дилдорни тортиб олишди — шунга хурсанд...

Мен енгилдим... Мен ҳеч нима қилолмадим... мен...

Йиғлай бошладим...

МУНДАРИЖА

Келинчак	3
Тўй оқшомнда	15
Болалигим кўчаларида	22

На узбекском языке

ОРЗИКУЛ ЭРГАШЕВ

СВАДЬБА

Рассказы

Иқтисод қилинган қоғоз ҳисобига босилди

Редактор **Н. Қиличев**
Рассом **А. Мамажонов**
Расмлар редактори **А. Кива**
Техн. редактор **М. Мирражабов**
Корректор **Ш. Соатова**

ИБ № 2872

Босмахонага берилди. 4.05.83. Босишга рухсат этилди 2.11.83.
Р. 08304. Формати 70x90. 1|32. Босмахона қоғози № 3.
Адабий гарнитура. Юқори босма. Шартли босма л. 2.05
Шартли кр.-оттиск. 2.46. Нашр л. 2.05. Тиражи 10000. Заказ 37.
Баҳоси 15 т.
Ғафур Ғулум номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 700129.
Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишлари бўйича
УзССР Давлат комитети, Бекобод шаҳар босмахонаси.